

MILAN MOGUŠ – DIJALEKTOLOG

Poštovana obitelji, cijenjeni skupe!

Akademik Milan Moguš tijekom svoje karijere velike je znanstvene doprinose ostvario u više jezikoslovnih disciplina. Među najznačajnijim su oni s područja hrvatske dijalektologije.

Hrvatska dijalektologija ima dugu tradiciju. Prvi rad iz čakavske dijalektologije nastao je u drugoj polovici 17. stoljeća, kada je Juraj Križanić u svojoj gramatici *Gramatično iskazanje ob ruskom jeziku* usporedio čakavske i ruske karakteristike koje su se razlikovale od štokavskih. 1843. Antun Mažuranić, pišući o Vinodolskom zakonu, opisao je glavne fonološke i morfološke karakteristike tadašnjega čakavskoga, vinodolskoga govora, a 1860. usporedio je čakavsku, štokavsku i rusku akcentuaciju. Slijedili su radovi mnogih autora, u kojima su opisani govori na jednoj ili na nekoliko jezičnih razina. Prvu monografiju posvećenu cijelom čakavskom narječju objavio je akademik Moguš 1977. Njegovo *Čakavsko narječje* za čakavsku je dijalektologiju nezaobilazno. Iz te su knjige učile brojne generacije dijalektologa i studenata. U njoj je akademik Moguš pregledno i jasno iznio gotovo sve dotadašnje relevantne spoznaje o čakavskom narečju te argumentirano pobio neka od dotada prihvaćenih mišljenja i riješio niz problema vezanih za čakavsku fonologiju te tako sastavio vrijednu sintezu. Temeljito opisujući čakavsko narječje, pridonio je sagledavanju čakavštine kao cjeline, kao autohtonoga narječja.

U radu *Karta čakavskog narječja* (1981.) Milan Moguš i Božidar Finka donijeli su značajnu novinu: izrađena karta pokazala je dokle dopiru čakavski elementi, čime se na istom području elementi drugih narječja ne

isključuju. Prema osam kriterija koje su smatrali bitnima (zamjenica *ča* ili *zač*, akcentuacija (troakcenatski sustav, staro mjesto akcenta, stari akcenatski inventar u pomaku), refleksi jata (ikavsko-ekavski, dosljedna poraba ekavizama, ikavizama ili jekavizama), čakavski izgovor fonema *t*, prijelaz *ç > a* iza *j*, *č*, *ž*, prijelaz *d' > j*, uporaba oblika *bin-biš-bimo-bite*, izostanak afrikate *ž*), dosljedno su odredili pripadnost pojedinoga govora čakavsko-me narječju te stupanj <čakavnosti> svakoga od 350 mjesnih govora unesenih na kartu. Karta čakavskoga narječja golem je doprinos lingvističkoj geografiji i dijalektološkoj teoriji.

Akademik Moguš odbacio je teze dotadašnjih akcentologa koji su kao osnovni kriterij uzimali broj slogova i odredio nove kriterije za određivanje akcenatskih tipova. Kao vrstan akcentolog u raspravi *O jedinstvu čakavske akcentuacije*, određujući kriterije za razgraničavanje čakavskoga narječja, dokazao je strukturno jedinstvo čakavskoga naglasnoga sustava, unatoč razlikama koje se pojavljaju. Pokazao je da čakavski govori, uza sve inovacije, ostaju vezani uz stari tronaglasni sustav. Kad se inovacije pojavljuju, one pokazuju zakonitosti: ako se promijeni narav akcenta, ostaje staro mjesto; ako se promijeni mjesto, ostaje stari akcenatski inventar. Unošnje reda u određivanje akcenatskih tipova u dijalektologiji bilo je prijeko potrebno jer su dotada postojala neprecizna određenja u kojima su se izjednačavali govori samo zato što su imali isti broj akcenata. Terminološki je bilo neodređeno na što se odnosi pojam „stara akcentuacija“ – na mjesto akcenta ili na njihov broj. Akademik Moguš unio je čvrste kriterije po kojima se govori točno razlikuju, a klasifikaciju je utemeljio na spoznaji da su u akcenatskom sustavu bitne tri činjenice: mjesto, broj i vrsta akcenta (*Za novu akcenatsku klasifikaciju u dijalektologiji*). Krenuvši od starohrvatskoga sustava kao od polazne točke, odredio je i definirao četiri akcenatska tipa (stari, stariji, noviji i novi).

U *Fonološkim kriterijima za određivanje čakavskog narječja* kao i u knjizi *Čakavsko narječje* uveo je strukturalistička načela. Uzimajući u obzir genetske i tipološke kriterije, zaključio je da su osnovni fonološki kriteriji za određivanje čakavskoga narječja:

- jaka vokalnost,
- dosljednosti ikavskoga, ekavskoga i jekavskoga izgovora, odnosno ikavsko-ekavska zakonitost,
- konzervativnost akcentuacije koja se očituje u čuvanju staroga akcenatskoga mjesta i inventara te
- promjena nazalnoga vokala *ę* u *a* iza palatala.

U nizu znanstvenih radova obradio je opće dijalektološke teme (uz već navedeni *Za novu akcenatsku klasifikaciju u dijalektologiji i u radu Metode suvremene lingvistike u prikupljanju i obradi dijalektološkog materijala* i drugdje), u drugim je prikazao pojedinačne govore (*npr. Današnji senjski govor, Pogled na današnji jurjevački govor*), grupu govora ili dijalekt (u radovima *Izveštaj o ispitivanju čakavštine u Lici, Čakavština Opatijskog krasa, Akcenat glagola u ličkih čakavaca* i dr.).

Akademik Moguš u svojim je radovima jasno i argumentirano polemizirao s dijalektolozima i njihovim tezama. Tako je npr. pisao o tezama Aleksandra Belića o neautohtonosti niza pojava u senjskom govoru, o njihovu importu iz drugih sustava. Što se akcentuacije tiče, odbacio je Belićevo pitanje o tome jesu li senjski primjeri „jā, tī i sl. i stāri, māli, prāvi kao što ima posavska i južnočakavska akcentuacija ... uneseni sa strane, tj. od onih ikavskih dijalekata koji su dopirali i do Senja“ (*Belić: Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije, JF, XIX, Beograd 1952, 127*). Odbacio je tezu o importu i zaključio „da Senj ima čakavski akcenatski sistem i da se prema tome u osnovi podudara i sa sjevernim i sa južnim govorima ... Jedna od vrlo karakterističnih crta senjske akcentuacije ... jest težnja k uniformiranju, k unutrašnjim analogijama koje se isprepliću u svim pravcima. Ta težnja dovela je do toga da na primjer sva lica prezenta imaju uvijek isti akcenat pa prema *želīn-želīš* imamo *želīmo-želīte* ... da se prema *nõv-nõvo* govori i *nõva* ... Možda s gledišta »čistih« sistema sve to skupa znači deformaciju, ali deformaciju koja je preko svojih analogijskih težnji u najvećoj mjeri unutrašnje prirode.“ (*Današnji senjski govor, 53 i 54*).

Pokazao je „kako iste morfološke izoglose mogu otkriti jednake procese u različitim govorima, a ne samo i jedino utjecaj“ (*Današnji senjski*

govor, 60). Na morfološkom planu odbacio je Belićeve tvrdnje o tome da su primjeri kao *govòridu*, *plātidu*, *kûpljedu* štokavizmi u senjskom govoru i zaključuje „da je završetak *-du* preko glagola *dādu*, *grēdu* i sl. shvaćen kao karakteristika za 3. lice množine prezenta pa se počeo dodavati svim glagolima, a po uzoru na ostala lica u prezentu prodro je ovamo i nastavačni vokal. Analogijski prodori u 3. licu plurala prezenta sasvim su obični u mnogim našim govorima ... Da je na senjsku čakavštinu djelovalo štokavsko susjedstvo, onda bi se jamačno govorilo *oni nose*, ... odnosno *kradu* ... kako je uostalom u senjskom štokavskom zaleđu“ (*Današnji senjski govor*, 60).

Teze Pavla Ivića po kojima se čakavske osobitosti mogu svesti na „jednu leksemu“ pobio je tvrdnjom da „Pojava leksema *ča* nije ni slučajna ni osamljena u čakavskom narječju. Ona se uklapa u poznatu tendenciju što je zahvatila slavensku periferiju. Radi se naime o sudbini Ѣ i ѣ (*Čakavsko narječje*, 20), o zamjeni nekim drugim vokalom ne samo u jakom nego i u slabom položaju. „Intenzitet ove pojave nije svugdje jednak. U zapadnim dijelovima južnoslavenskog područja slabi se Ѣ i ѣ vokaliziraju kudikamo više.“ (*Čakavsko narječje*, 21/22). „Oblik zamjenice *ča* ide u opći tok čakavskog razvoja te potvrđuje individualnost ove dijalekatske formacije. Svako minoriziranje u tom pogledu, tj. prikazivanje oblika zamjenice *ča* kao nečega što se svodi na samo jedan leksem, ne odgovara istini jer je ista pojava svojstvena ... i drugim riječima. Uostalom, ovdje se zapravo ne radi o samoj zamjenici *ča* nego – kad se pogledaju primjeri *ča* prema *što*, *kade* ili *kadi* prema *gdje*, *malin* prema *mlin* ... – o *jakoj vokalnosti* kao o izrazito čakavskoj tendenciji“ (*Čakavsko narječje*, 21).

Akademik Moguš terenski je istraživao cijeli niz hrvatskih mjesnih govora. Popunio je, među ostalim, desetak Upitnika za *Hrvatski jezični atlas*.

Bavio se i problemima povijesne dijalektologije (npr. *O problemima naše povijesne dijalektologije*).

Objavio je niz radova u kojima proučava jezik umjetničke dijalektalne poezije (npr. *Pristup jeziku novijega čakavskog pjesništva*, *Napomene o Črnjinoj čakavštini*, *Je li Nazorova čakavska poezija kastavska?*, *Kom-*

ppjutorska obrada jezika Gervaisove čakavštine, Miloradićeve Jačke: primjer književnog jezika).

Akademik Moguš bio je među prvim hrvatskim lingvistima koji su pridonijeli uvođenju uporabe računala u humanističke znanosti. Kompjutorskom obradom teksta proširio je načine proučavanja jezičnih podataka, što je teorijski i u praksi primijenio i na dijalektologiju (*npr. O mogućnostima kompjutorske obrade dijalekatskih podataka, Kompjutorska obrada jezika Gervaisove čakavštine*).

Uredio je brojna izdanja znanstvenih i stručnih časopisa te drugih jezikoslovnih djela. Ovdje moram istaknuti da je dugo bio urednikom i članom uredništva *Hrvatskoga dijalektološkoga zbornika* Razreda za filološke znanosti HAZU.

Pod njegovim vodstvom, u sklopu njegova projekta *Istraživanja hrvatskih dijalekata* u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU, objavljene su mnoge vrijedne monografije, znanstvene rasprave i članci.

Njegova je dijalektološka aktivnost doživjela znatan odjek, pa se tako pozitivni osvrti na nju mogu naći u mnogim stranim (*npr. International Journal of Slavic Linguistics and Poetics iz Haga, Rocznik Slawistyczny iz Varšave i Krakova*) i domaćim časopisima te tisku (*npr. Zadarska ravija, Fluminensia, Čakavska rič, Dometi, Vjesnik, Slobodna Dalmacija, Školski vjesnik, Istra*). O njegovu dijalektološkom radu pisali su strani i domaći filolozi, kao naprimjer Ivona Sawicka, Zdzisław Wagner, Kenneth E. Naylor, Mate Šimundić, Radovan Vidović, Stjepko Težak, Stjepan Vukušić, Silvana Vranić.

Osim na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, predavao je na više domaćih i stranih učilišta poučavajući i obrazujući brojne generacije studenata i doktoranada. Svojom sustavnošću i sklonošću problematiziranju jezičnih pojava činio je svoju nastavu zanimljivom i mnoge je studente zainteresirao za dijalektologiju i potaknuo na bavljenje znanošću.

Osuvermenio je dijalektologiju odbacujući objašnjavanja po kojima je ono što je u različitim sustavima isto ili slično moglo nastati isključivo utjecajima jednog sustava na drugi, pronašavši u nizu pojava dokaze o samostalnom razvoju svakoga od sustava. Njegova istraživanja, temeljena

na britkim razmišljanjima te logičnim zaključcima, bitno su pridonijela novom, modernijem gledanju i objašnjavanju problema u dijalektologiji.

Akademiku Milanu Mogušu, zaslužnom hrvatskom znanstveniku, poštovanom filologu, velikom dijalektologu, našem uglednom i dragom profesoru – velika hvala! Njegovi najbliži, prijatelji, suradnici, kolege i studenti nikada ga neće zaboraviti.

Neka mu je vječna slava i hvala!